

2. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, В.В. Куйбіди. 2015. С. 31 URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kotsur_Viktor/Entsyklopedychnyi_slovyk_symvoliv_kultury_Ukrainy.pdf?PHPSESSID=112uv5ra92qh7bnjpc69p35fo7
3. Ємець О.В. Принципи і етапи концептуального перекладу художніх текстів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер. Лінгвістика. 2018. Вип. 31. С. 160.
4. Кагановська О.М. Проблема інтерпретації текстових концептів у художньому прозаїчному творі. *Мова і культура*. 2001. Т. IV, вип. 3. С. 114–121.
5. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. Київ : Видавничий центр «Академія», 2010. С. 152–153.
6. George Lakoff. The Contemporary Theory of Metaphor. 1992. P. 7. URL: <https://terpconnect.umd.edu/~israel/lakoff-ConTheorMetaphor.pdf>
7. Heinrich Böll. Billard um halb zehn. Dtv Verlagsgesellschaft, 1974. 336 s.

References:

1. Johnson, M., Lakoff, G. (2004). Metaphory kotorymy my zhyvem. [Metaphors we live by]. Pp. 110–111. URL: <https://codenlp.ru/books/lakoff.pdf> [in Russian]
2. Entsyklopedychnyi slovyk symboliv kultury Ukrainy. [Encyclopedic dictionary of symbols of Ukrainian culture]. Za zah. Red. V.P. Kotsura, O.I. Potapenko, V.V. Kuibidy. (2015). P. 31. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kotsur_Viktor/Entsyklopedychnyi_slovyk_symvoliv_kultury_Ukrainy.pdf?PHPSESSID=112uv5ra92qh7bnjpc69p35fo7 [in Ukrainian]
3. Yemets, O.V. (2018) Pryntsyipy i etapy kontseptualnoho perekladu khudozhnikh tekstiv. [Principles and stages of conceptual translation of literary texts]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Ser. Linhvistyka. Vyp. 31. P. 160.
4. Kahanovska, O.M. (2001). Problema interpretatsii tekstovyykh kontseptiv u khudozhnomu prozaichnomu tvori. [The problem of interpretation of textual concepts in a fiction text]. *Mova i kultura*. T. IV, vyp. 3. P. 114–121.
5. Kocherhan, M.P. (2010). Zahalne movoznavstvo. [General linguistics]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2010. P. 152–153.
6. Lakoff, G. (1992). The Contemporary Theory of Metaphor. P. 7. URL: <https://terpconnect.umd.edu/~israel/lakoff-ConTheorMetaphor.pdf> [in English].
7. Heinrich Boll. (1974). Billards at half-past nine. Dtv Verlagsgesellschaft. 336 p.

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.7.1.13>

DZIENNIK WOJENNY JAKO POPULARNY GATUNEK WSPÓŁCZESNEJ LITERATURY MILITARNEJ

Yanina Kulinska

kandydat nauk filologicznych, docent,

docent Katedry Ukrainistyki

Narodowego Uniwersytetu Medycznego (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-8160-3203

Adnotacja. Artykuł dotyczy problemu współczesnego dziennika wojennego. Autor analizuje takie dzieła i klasyfikuje je według treści, struktury i funkcji na właściwie dzienniki oraz na dzieła artystyczno-publicystyczne pod postacią dzienników.

Słowa kluczowe: literatura faktu, typologia, metagatunek, dyskurs egzystencjalny, spowiedź, tekst pamięci.

MILITARY DIARY AS THE MOST DEMANDED GENRE OF MODERN MILITARY LITERATURE

Yanina Kulinska

Candidate of Philology Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Studies

National Medical University (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-8160-3203

e-mail: yanbit@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the problem of a modern military diary. The author analyzes such works and classifies them by content, structure and functions into actual diaries and artistic and journalistic works under the guise of diaries.

Key words: documentary literature, typology, meta-genre, existential discourse, confession, text of memory.

ВОЄННИЙ ЩОДЕННИК ЯК ПОПУЛЯРНИЙ ЖАНР СУЧАСНОЇ МІЛІТАРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Яніна Кулінська

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри україністики

Національного медичного університету (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-8160-3203

e-mail: yanbit@ukr.net

Анотація. Стаття присвячена проблемі сучасного воєнного щоденника. Авторка аналізує такі твори й класифікує їх за змістом, структурою і функціями як власне щоденники і художньо-публіцистичні твори під виглядом щоденників.

Ключові слова: документальна література, типологія, метажанр, екзистенційний дискурс, сповідь, текст пам'яті.

Вступ. Поверненню в літературний обіг жанр щоденника має завдячувати, як не парадоксально, російсько-українській війні на сході України. Саме з початком бойових дій на Донбасі за перо взяли цивільні й військові автори, а найбільше безпосередні учасники проведення антитерористичної операції. Найзатребуванішим жанром для миттєвого фіксування стали нотатки та щоденники. Літературознавець Т. Бовсунівська зазначає, що «щоденниковий запис мусить бути чимось у долі автора спровокований, народжується на гребені великої емоції» (Бовсунівська, 2009: 436). А за кілька років виник цілий пласт воєнних щоденників, тому нині явище потребує осмислення, аналізу та систематизації.

Щоденник неодноразово ставав об'єктом вивчення різних наукових дисциплін, зокрема літературознавства, філософії та культурології. Найчастіше дослідники звертаються до проблеми жанрової форми, структури, щоденникового тексту. У різні роки тривали дискусії і щодо того, чи можна вважати щоденник жанром літератури, чи розглядати його як міжжанрове явище. В європейському літературознавстві тему щоденника як сучасного літературного жанру порушували у своїх працях А. Жирард і Р. Кізер (Бірхер, 1999). Працювали над проблемою і російські дослідники, приміром, Л. Гінзбург вважала щоденник проміжним жанром (Гінзбург, 1999), Н. Банк називає його самостійною жанровою одиницею (Банк, 1978: 225), О. Єгоров аналізує літературні щоденники крізь призму психологічної літератури (Єгоров, 2003), А. Тартаковський розглядає щоденникову літературу як жанр мемуарної прози (Тартаковський, 1991), Л. Гапека і А. Лашкевич (Гапека, Лашкевич, 2007) зараховують щоденник до сублітератури. Українські літературознавці, зокрема Д. Затонський, тлумачать щоденник як специфічну форму автобіографічного і мемуарного жанрів (Затонський, 1989: 10), Г. Мережинська зараховувала щоденник до мемуарної літератури (Мережинська, 1986), а Т. Бовсунівська вважала його первинним літературним жанром і жанровим різновидом автодокументальної прози, щоправда, зауважувала: щоденник має ознаки мемуаристики, тому належить і до мемуарного жанру (Бовсунівська, 2009: 435).

У сучасному вітчизняному літературознавстві найґрунтовніші праці щодо документальної літератури, зокрема жанрів мемуаристики й щоденника, належать О. Галичу (Галич, 2008). Також проблему щоденникового жанру висвітлювали у своїх роботах М. Варикаша (Варикаша, 2012), А. Кочетов (Кочетов, 2006), О. Матвеева (Матвеева, 2010), К. Танчин (Танчин, 2005) та ін. Однак ці дослідження не можна вважати повними й вичерпними: вони переважно теоретичні, текстовий аналіз охоплює більше класичну літературу.

Натомість сучасні воєнні щоденники, попри популярність цього жанру, об'єктом системних та всебічних літературознавчих студій досі не були.

Основна частина. Мета нашої роботи – розглянути та проаналізувати воєнні щоденники 2014-2020 рр., задля подальшого вивчення явища в контексті сучасної, зокрема документальної та воєнної, літератури визначити їхні жанрові різновиди, типологізувати, схарактеризувати жанрову своєрідність, хронотоп, особливості щоденникового тексту.

Визначена мета передбачає розв'язання таких завдань:

1) дослідити жанрову природу воєнних щоденників, визначити їхні різновиди, що показують предметно-тематичні, функціональні можливості жанру;

2) виявити та схарактеризувати жанрові особливості воєнного щоденника, які дають змогу типологізувати явище, ввести його в контекст сучасної, зокрема воєнної, літератури;

3) визначити можливості щоденникового жанру для еволюції автора та героя.

Предметом дослідження стала жанрова своєрідність щоденника для відображення реальності.

Матеріалом для дослідження стали «100 днів полону, або позивний «911» В. Макеєва (2015), «Хроніка одного батальйону» І. Орла (2016), «Савур-Могिला. Військові щоденники» М. Музики, А. Пальваля і П. Потехіна (2017), «Синдром АТО. Нотатки «Айболіта» В. Стеблюка (2017), «Нотатник мобілізованого» Н. Розлуцького (2018), «Військовий щоденник» (2014-2015) О. Мамалуя (2019), «Жадання фронту» Позивний «Вірій» (2019), «Щоденник артилериста» Г. Харченка (2019), «Іловайський щоденник» Р. Зіненка (2020), «Танець смерті. Щоденник добровольця батальйону «Донбас» І. Михайлишина (2020), «Таки війна... Із щоденника офіцера сектора «А» Б. Кушніра (2020), «Щоденник військового лікаря» В. Чернієнка (2020) та ін.

Методи дослідження. У роботі застосовуємо такі методи дослідження, що зумовлені її метою та завданнями: описовий, історико-біографічний, порівняльно-історичний методи, а також елементи герменевтичного методу, нарративного та текстуального аналізу тощо.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять концептуальні праці М. Бахтіна, Ю. Лотмана, Л. Гінзбург, Д. Наливайка, Д. Затонського, Г. Мережинської, Т. Гундорової, Т. Бовсунівської та ін., а також теоретичні та історико-літературні студії сучасних дослідників О. Галича, К. Танчин, М. Варикаші, О. Матвєєвої, Н. Чиж та ін.

Під щоденником розуміємо «жанровий різновид документальної прози, форма оповіді, що ведеться від першої особи у вигляді щоденних записів, від вузькодокументальних, завдання яких – фіксація поточних справ, до таких, які наближаються до змалювання літературного», що його запропонувала літературознавець К. Танчин (Танчин, 2005: 15-16).

Результати та їх обговорення.

Усі воєнні щоденники 2014–2020 рр. об'єднані темою російсько-українського протистояння на сході України і, відповідно, актуальністю та соціальною значущістю проблеми. Та за змістом, структурою і функціями ці тексти неабияк відрізняються і належать до різних типів щоденникової прози: *власне щоденники та художньо-публіцистичні тексти під обкладинкою щоденників* (Кулінська, 2020).

До перших варто зарахувати такі: «Хроніка одного батальйону» І. Орла, «Савур-Могила. Військові щоденники» М. Музики, А. Пальваля і П. Потехіна, «Нотатник мобілізованого» Н. Розлуцького, «Військовий щоденник» (2014-2015) О. Мамалуй, «Жадання фронту» Позивний «Вирій», «Танець смерті. Щоденник добровольця батальйону «Донбас» І. Михайлишина, «Іловайський щоденник» Р. Зіненка та ін.

В основі цих щоденників – розповіді про перебування в лавах українського війська під час гарячої фази 2014 р., коли армія потужно і з боями звільняла міста й села від російської окупації і незаконних збройних формувань, що тероризували місцеве населення. Приміром, автори «Савур-Могили...» описують серпневі події 2014 року, коли загін із 28 добровольців відбив стратегічну висоту в бойовиків і тримав її без підкріплення ЗСУ, аж доки кордон не перетнула й не пішла в наступ регулярна російська армія.

О. Мамалуй у своєму «Військовому щоденнику» розповідає про звільнення Пісків і Мар'їнки, оборону Донецького аеропорту, охоплює рік, від 1 березня 2014 до 2 березня 2015 року.

Головна тема «Іловайського щоденника» – бої за Іловайськ, котел, вихід з оточення, розстріл колон українських військових у «зеленому коридорі» біля Многопілля російськими солдатами.

У «Хроніці одного батальйону» І. Орла йдеться про перебування автора у складі підрозділу «Айдар» та виконання підрозділом бойових завдань. Окрім розповіді про воєнні будні, армієць торкається і ширших тем, зокрема, політичних і соціальних проблем регіону, стосунків місцевих чиновників із батальйоном, діяльності волонтерів тощо. Загалом це історія цивільної людини, що опинилася в цілком незвичних для неї обставинах і оточенні – на війні.

Автор «Жадання фронту» Позивний «Вирій» – сотник Самооборони Майдану, доброволець батальйону «Азов»; деякі події, описані в щоденнику, приміром, зміна репертуару Маріупольського театру російської драми на твір Квітки-Основ'яненка, використані в повісті «Чорне сонце» В. Шкляра.

«Танець смерті. Щоденник добровольця батальйону «Донбас» І. Михайлишина – так само написаний учасником АТО, бійцем за позивним «Піаніст». У його тексті теж йдеться про бойові завдання, що його виконував підрозділ влітку 2014 р., автор припиняє розповідь після того, як потрапив у полон до бойовиків після Іловайської трагедії.

Бої під Іловайськом недаремно згадуються у всіх щоденниках, це один із переламних моментів війни на сході України: ЗСУ припинили наступ і перейшли до оборони, тобто закінчилася активна маневрена війна й розпочався другий її етап – позиційне протистояння.

Саме про таку «малу війну» і щоденне перебування в окопах і розповідає Н. Розлуцький у «Нотатнику мобілізованого».

Усі видання мають схожу структуру: на початку обґрунтовують свій непростий вибір – цивільні громадяни з наймирнішими у світі професіями – суддя, програміст, водій, історик, музейний працівник та ін. (виняток – Петро Потехін, професійний військовий), більшість з яких не проходила строкової служби – вирушають боронити свою державу й рідну землю; далі військо, бойове хрещення обстрілами з «ГРАДів», поранення і каліцтва, смерті побратимів. Це фіксування подій очевидцями, безпосередніми учасниками АТО про російсько-українську війну на сході, й ці спогади істотно відрізняються від офіційного трактування подій літа 2014 року різними військовими відомствами. Зокрема, йдеться про питання озброєння, забезпечення, налагодження логістики, абсурдності розпоряджень самого Генштабу.

У більшості щоденників першої групи записи про події характеризуються постійністю, регулярністю з обов'язковим календарним датуванням; щоправда подеколи (особливо тяжкі дні) спостерігається дискретність – фрагментарність й уривчастість записів; оповідь ведеться від першої особи і максимально щира, гранична відвертість висловлювань, часто підвищеної емоційності.

У «Нотатнику ...» Н. Розлуцького та «Жаданні фронту» Позивного «Вирій» календарне датування відсутнє. Як зазначає Н. Розлуцький, «свідомо не став обирати щоденниковий варіант розповіді... (свій щоденник зі служби я розпочав 28 травня 2015 у день мого призову і закінчив 25 жовтня того ж року)...» (Розлуцький, 2017: 8), однак у самому тексті закарбовано так багато повних дат і топонімів, що за ними легко впізнати і відтворити усі події, описувані автором, а також, на нашу думку, це дає змогу розглядати «Нотатник...» серед щоденників. Такі самі зауваги стосуються і «Жадання фронту».

Окрім цього, всі щоденники написані не синхронно до пережитих подій, а пізніше як мемуари, суб'єктивний досвід, що його автори відтворили за попередніми записами – це вкотре підтверджує спорідненість щоденникового жанру з мемуарним, про що зазначала Т. Бовсунівська (Бовсунівська, 2009: 435).

«Львівський щоденник» Р. Зіненка можна також назвати книжкою-застереженням, виданням-дзвоном: у ній уже з перших сторінок з'являється відчуття неминучої трагедії. Авторська оповідь тривожна, з рваним ритмом, додаються знаки фатумної невідворотності, на кшталт вантажівок з убитими у зеленці, чи пташки, що вирвалася від смерті останньої миті.

До другого різновиду щоденникового жанру – художньо-публіцистичних творів під виглядом щоденників – належать видання «100 днів полону, або позивний «911» В. Макеєва, «Синдром АТО. Нотатки «Айболіта» В. Стеблюка (2017), «Щоденник артилериста» Г. Харченка (2019), «Таки війна... Із щоденника офіцера сектора «А» Б. Кушніра (2020), «Щоденник військового лікаря» В. Чернієнка (2020) та ін.

«Таки війна... Із щоденника офіцера сектора «А» Б. Кушніра структурно складається з двох частин. У першій – «Схід України, сектор «А» – короткі розповіді з нульової позиції («нульовки») – «Око за око», «Інструкції для найманців», «Бойовий генерал», «Перед атакою», «Виховання на передку» та ін., у всіх історіях – епізоди армійського життя, однак у них йдеться не лише про виконання бойових завдань, хоча чисельно таких найбільше, а й про інші сектори діяльності воєнної сфери, приміром, військкомату, штабу чи кадровиків («Полонений дезертир», «Штабісти», «Без ретуші» та ін.), цивільних громадян («Місцеві»), і оці всі на перший погляд розрізнені скалки-фрагменти створюють узагальнений образ війни на сході України.

У двох інших частинах щоденника – короткі есе, присвячені, зокрема, життю на окупованих територіях «Болотов пішов ва-банк», «Міністр «МДБ» рие яму», «Росія допомогла», «П'яні бойовики побили цивільних», «Ватажки проти ООН», «Козачки постріляли» та ін.

У цьому щоденнику його автор чітко зазначає та аналізує причини, які призвели до російсько-української війни. За Б. Кушніром, окупація Донбасу – це спецоперація, мета якої – відвернути увагу світової громадськості від анексії Кримського півострова *«Донбаську карту розіграли, щоб відвернути увагу від анексії Криму»* (Кушнір, 2020: 78). Готувалися такі дії дуже довго (за автором, ще з 1995р.), бо в їхній основі лежить бажання Кремля реставрувати колишню імперію *«Має бути одна держава й один слов'янський народ, бо українців в Україні... лише 20 відсотків, а решта – росіяни»* (Кушнір, 2020:12), щонайменше *«створити економічне, військово-політичне об'єднання під російською парасолькою... Суверенітет Києва стане таким само формальним, яким був суверенітет УРСР»* (Кушнір, 2020: 12). Задля втілення такої масштабної мети, – припускає Б. Кушнір, – і триває дискредитація вітчизняної еліти, далі – сіяння зневіри громадян в українську державу, адже треба переконати народ в її неефективності, а також у праві обрати собі іншу державу (тобто Росію). Усіх представників «руссаго міра» має об'єднати небажання жити в незалежній Україні (Кушнір, 2020: 132). Порушує автор й інші дражливі теми, зокрема, висвітлює політичну стратегію Росії, її очікування й перспективи; артикулює візію України без перебування у складі Російської імперії: *«Мабуть жили б так, як живуть наші найближчі сусіди – поляки, угорці, французи, німці. І нас б було не 47 мільйонів, а значно більше. У нас не було б Голодомору, сталінських репресій, Чорнобиля, нашіми кістками не був би засіяний Сибір, наші солдати не гинули б у Афганістані...»* (Кушнір, 2020: 108); розвінчує міфи Кремля, на кшталт *«Путін знищує українців та їхню державу, бо так захищається від американців»* (Кушнір, 2020: 101), дає характеристику російському керівництву *«Кожна професія накладає на людину певний відбиток. Офіцер першого управління КДБ СРСР Володимир Путін все життя здобував інформацію. Він не приймав рішення, а тільки клав на стіл чи у сейф чергову довідку чи інформацію <...> Єльцину все життя такі, як Путін, приносили досьє, а він приймав доленосні рішення. Ось у чому різниця між двома російськими лідерами ...»* (Кушнір, 2020: 109)), аналізує явище гібридної війни на Донбасі *«Сьогодні йде війна, у якій вдало підібрані та розповсюджені новини тримають у напруженні населення і призводять до повалення урядів. Тепер хлопчисько з ноутбуком на колінах, сидячи в кафе за чашкою кави, може звести нанівець добре озброєне військо авіаторів, танкістів та фахівців з радіоелектронної розвідки»* (Кушнір, 2020:14)), торкається проблем сучасного українського війська і змін у ньому, зокрема, зауважує про потребу нового командного складу *«...колишні живуть заслугами минулого», «... Стара гвардія часто ставила армії та країні на грань національної катастрофи...»* (Кушнір, 2020: 13)), міркує про сучасні виміри героїзму-негероїзму та ін., розглядає бойові ситуації на фронті і біля нього (приміром, коли вибухнули військові склади у Сватовому), подає розгорнутий портрет місцевих жителів, їхніх сподівань, проводить паралелі з іншими регіонами України *«... Найбільше постраждав Схід України. Російські традиції тут не прижилися, а українські ніхто по-серйозному не пропагував...»* (Кушнір, 2020: 39) і далі *«... місцевих військові не розуміють, бо ті думають, що хтось прийде і все за них зробить. Так не буває! Військові кажуть, що на Сході багато сподівань на владу. Це залишилося ще з колишнього Союзу. На Заході й Центрі народ навчився сам давати собі раду, лише б влада не заважала. А тут вважають, що влада має їм усе зробити...»* (Кушнір, 2020: 47). *«80% жителів Луганщини не виїжджали далі Харкова і Ростова-на-Дону. Фотографії із Західної України для них здаються Європою»* (Кушнір, 2020: 50) *«На Заході чи в Центрі люблять свою країну за те, що тут народилися. На Сході конкретніше ставлять питання: що нам Україна чи Росія дали?»* (Кушнір, 2020: 56) та ін.

Хоча книжка В. Макеєва «100 днів полону або позивний «911» і не позиціонує себе як традиційний щоденник, але за характером подання матеріалу й настроєвістю вона нічим не поступається творам Б. Кушніра, І. Михайлишина, В. Стеблюка та ін. Це видання унікальне ще й тим, що його автор уперше розповів

про досвід перебування в полоні бойовиків, зокрема про ув'язнення на підвалі, допити, катування, арсенал інших способів впливу на бранців і про те, як важливо триматися й залишатися людиною, навіть якщо цього ніхто не бачить.

Важливим у щоденнику є також спостереження про третю силу, від волі якої залежить чи не найбільше: *«найреальніша «третья сила» – це народ, середній клас, робітники, жителі сел. І селищ. Насправді, я не побачив, що нам ділити ...»* (Макеєв, 2015: 45). А також міркування про тих українців, кого зустрів під час свого випробування: за Макеєвим, не всі по той бік фронту погані так само, як не всі українські вояки – хороші. Приміром, під час перебування у підвалі у волонтера Макеєва стався серцевий напад. Меддопомогу у шпиталі йому надали просепаратистські лікарі, кажучи, що вони його ненавидять, але разом із тим принесли вбраному по-літньому пацієнту теплий одяг і книжки: *«Я вас ненавижу! Но мы с мужем посоветовались и решили дать Вам шапочку и два свитера. И Вам таблетки каждый день принимают от сердца – кардиомагнил...»* (Макеєв, 2015: 64).

За В. Макеєвим, частина населення, хоча й живуть на території України, та разом із тим не є духовно і ментально українцями. Глухота і невміння держави налагоджувати контакт із ними і призвели до війни. Адже там, де нема України, її кодів та символів, історії та традицій, мови та звичаїв, виникає інша культура, зовсім інша історія і її символи (співзвучно до Б. Кушніра *«Російські традиції тут не прижилися, а українські ніхто гідне життя, прив'язати їх до себе рублем і товарами, мовою і культурою, тільки тоді зможемо розвернути Україну до Росії»* (Кушнір, 2020: 96).

«100 днів полону...» В. Макеєва загалом працює на пошук миру, про потребу діалогу з Донбасом зазначає і Б. Кушнір.

Характерна для усіх творів цієї групи або повна відсутність головних ознак щоденникової форми, таких як щоденникові записи з календарним датуванням і хронологічно-топографічною фіксацією подій («Таки війна... Із щоденника офіцера сектору «А» Б. Кушніра, «Щоденник артилериста» Г. Харченка), або комбінована, як у В. Стеблюка (у «Синдромі АТО...») датуються флешбеки минулого, однак немає жодних часових позначок на події теперішнього), або вибіркова («Щоденник військового лікаря» В. Чернієнка та ін.). Такі щоденні записи не можуть бути ретроспективними й не можуть мати двох часових планів, тоді як щоденник В. Стеблюка хронологічно складається з подій теперішнього часу (перебування на фронті) і флешбеків минулого (дитинство і юність героя, становлення його особистості, участь у всіх трьох революціях тощо). Окрім цього, автори не зважають на документальну чіткість подій, часто відтворюють їх у вільному викладі, з додаванням авторського суб'єктивного оцінювання; не дотримано також і такої особливості щоденникової нарації, як оповідь від першої особи.

На нашу думку, тексти усіх цих авторів без винятку, попри обкладинку щоденника, насправді є художньо-публіцистичними матеріалами, і кожен із них може існувати окремо. Певно, саме тому більшість творів мають назви, а в характері подання інформації відчувається авторський задум. Невдовзі ці журналістські матеріали можуть постати повноформатними книжками, як скажімо, вже сталося з частиною історій щоденника Б. Кушніра, що перетворилися на сторінки роману «На лінії зіткнення. Любов і ненависть» (2020). На окреме видання трансформувалася і сповідь В. Макеєва, окрім назв розділів, у книжці спостерігається фабула, розвиток подій та кульмінація подій. Щоденник цього автора можна також розглядати і як зразок табірної прози.

Залежно від призначення та ролі щоденника в житті автора літературознавці (Т. Бовсунівська, К. Танчин) зазначають про кілька типів щоденників, зокрема: щоденник-свідчення, щоденник – документ самоаналізу і самонавчання, щоденник – пам'ять про себе самого, щоденник, породжений нарцистичними мотивами (щоденники В. Поліщука, О. Кобилянської), щоденник як засіб психічної самотерапії (Бовсунівська, 2009: 437). Про функцію щоденника, спрямовану на саморозвиток його автора, пише і російська дослідниця М. Чулюкіна (Чулюкіна, 2009).

Літературознавець Т. Бовсунівська вирізняє також кілька вагомих функцій щоденника, серед них – самоувічнення, психотерапевтична та сповідальна (Бовсунівська, 2009: 436–437).

Найповніше дві останні функції представлені у виданнях першої групи, у щоденниках-свідченнях. Їхні автори, вирушивши на війну без будь-якого військового досвіду і належної підготовки (часто просто з Майдану), опинилися одразу у граничних екзистенційних ситуаціях, коли головне – вижити. Для них, ще донедавна цивільних громадян, усе вперше – артилерійські обстріли, танкові атаки, снайперські кулі, поранення й каліцтва, смерть побратимів. Саме тут відбувається чіткий поділ на «до» і «після» – змінюються світогляд, цінності, думки. Це – відчуття війни з самого осердя баталій. Звідси й потреба у психологічній реабілітації через записи, нотатки, прагнення позбутися травмивних спогадів через ведення щоденника. Максимальна авторська щирість, ретельність, пригадування найменших подробиць та сповідальність – усе, щоб відтворити, ще раз пережити і, зрештою, відпустити страшні спогади. Своєю чергою Т. Бовсунівська вважає, що щоденник «своїм сповідальним змістом виводить до сакральної традиції» (Бовсунівська, 2009: 437).

Про прагнення психічної самотерапії й самоцілення свідчить і той факт, що деякі автори не обмежилися написанням одного щоденника. Приміром, Р. Зіненко після «Іловайського щоденника» підготував разом із С. Глозовим ще одне видання у двох частинах так само про Іловайськ – «Хроніка Іловайської трагедії. Війна, якої не було».

Уже дві книжки про війну на сході написав І. Михайлишин, колишній доброволець батальйону «Донбас», гранатометник, юрист за освітою, піаніст за покликанням. Перший щоденник присвячений бойовим діям, участь у яких брав безпосередньо «Піаніст» у складі підрозділу; друга книжка «Фуга 119» – про 120 днів полону, в який потрапив Михайлишин під час виходу з Іловайська – не зміг покинути поранених товаришів.

Щоденники Р. Зіненка та І. Михалишена можемо розглядати саме як документи самоаналізу і саморозвитку їхніх авторів, де становлення особистості відбувається під час написання (Чулюкіна, 2009).

Та якщо тексти рядових комбатантів – це передовсім свідчення і сповідь, щоб вивільнити пам'ять від травмивного досвіду, то в авторів художньо-публіцистичних творів не останню роль у появі щоденників відіграли нарцистичні мотиви і прагнення: йдеться, наприклад, про «Синдром АТО. Нотатки «Айболіта» В. Стеблюка, де автор неодноразово підкреслює власну значущість (медик, доктор наук, професор), особисті риси характеру (кмітливість, хоробрість), що допомогли вижити самому авторові та врятувати інших бійців, зокрема у російському полоні.

Ще однією спільною функцією, притаманною всім воєнним щоденникам 2014–2020 рр. без винятку й поділу на групи, є прагнення самоувічення, бажання залишити пам'ять для нащадків по собі й по тих, хто в донбаському степу зупинив російських загарбників. І. Михайлишин пише: «Зафіксував усе в книзі. Щоб друзі, які загинули, жили на папері» (Михайлишин, 2020) Своєю чергою В. Макеєв додає: «... пам'ять зовсім не пам'ятник. Вона жваво спонукає міркувати про те, що відбувається у нашій країні, у світі. Примушує шукати відповіді на складні питання...» (Макеєв, 2015: 9).

Висновки. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що теперішня соціальна затребуваність документальної літератури й щоденникового жанру – це данина сучасності та її викликам, передовсім війні на сході України. Саме російсько-українське збройне протистояння спричинило появу цілого пласту нової літератури й нових імен, повернуло до літературного вжитку забуті жанри і творчі напрями. Щоб зафіксувати пережите, автори-учасники бойових дій найчастіше послуговуються жанром щоденника, бо вважають, що саме такий формат найоптимальніше підходить для того, аби закарбувати події й думки, враження та міркування.

Серед сучасних воєнних щоденників за змістом, структурою та функціями можна виділити два різновиди: власне щоденники та художньо-публіцистичні твори у формі щоденника.

Характерними для першої групи є постійність та регулярність записів, регулярність, обов'язкове їхнє календарне датування, ретельна фіксація подій, оповідь здійснюється від першої особи, тексту притаманна межова щирість, відвертість, часто підвищена емоційність. Прикметними для другого щоденникового різновиду є повна чи часткова відсутність календарного датування щоденникових записів, порушена хронологічно-топографічна фіксація подій, оповідь ведеться не від першої особи, в систематизації та відтворенні матеріалу відчувається авторський задум, події в таких щоденниках викладені за правилами побудови сюжету художнього твору.

Загалом, на нашу думку, повернення щоденникового жанру до читацького та авторського обігу – явище в сучасному суспільстві навіть закономірне, бо українці після переламних історичних подій 2013–2014 рр., зокрема Революції Гідності, переживають ще й активне самопізнання своєї історії і свого народу, відбувається активна руйнація традиційних понятєвих стереотипів, міфів, кумирів.

Є підстави вважати, що події, викладені на сторінках воєнних щоденників їхніми авторами-комбатантами, хроніки війни з перших уст, напевно, ввійдуть в історію української держави як взірці сучасного лицарства і звитяги.

Список використаних джерел:

1. Банк Н. Нить времени. Москва : «Советский писатель», 1978. 245 с.
2. Бирхер У. «О медленном нарастании гнева» Макса Фриша / Вступ. и пер. с нем. Е. Кацевой. *Вопросы литературы*. 1999. № 1. С. 217–228.
3. Бовсунівська Т. Основи теорії літературних жанрів : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 519 с.
4. Варикаша М. Гендерний дискурс у літературі non-fiction : монографія. Донецьк : ЛАНДОН–XXI, 2013. 212 с.
5. Галич О. У вимірах non fiction: щоденники українських письменників ХХ століття : монографія. Луганськ : Знання, 2008. 200 с.
6. Гапека Л., Лашкевич А. Личный дневник как жанр суб-литературы: проблема структуры и функции «diary» в контексте межкультурной коммуникации. *Синтез документального и художественного в литературе и искусстве* : Сборник статей и материалов Международной научной конференции, 3–6 мая 2006 г. Казань : Изд-во Казанского ун-та, 2007. С. 391–396.
7. Гинзбург Л. О психологической прозе / Подготов. текста С.В. Путилов. Москва : INTRADA, 1999. 415 с.
8. Затонский Д. Сцепление жанров: (место автобиографии, мемуаров, дневника в становлении и жизни современного романа). *Жанровое своеобразие прозы Запада*. Киев : Наукова думка, 1989. 272 с.
9. Зіненко Р. Іловайський щоденник. Харків : Видавництво «Фоліо», 2017. 280 с.
10. Егоров О. Русский литературный дневник XIX века. История и теория жанра: Исследование. Москва : Флинта; Наука, 2003. 280с.
11. Кочетов А. Щоденник О.В. Дружиніна: типологія жанру, поетика, історико-літературний контекст : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.02. Херсон, 2006. 20 с.
12. Кулінська Я. Сучасні воєнні щоденники : форма самовираження чи текст пам'яті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2020. № 46.

13. Кушнір Б. Таки війна... Із щоденника офіцера сектору «А». Харків : Фоліо, 2020. 155 с.
14. Макеєв В. 100 днів полону, або позивний «911». Черкаси : Видавець Олександр Третяков, 2015. 127 с.
15. Матвеева О. Жанрова специфіка літературного щоденника. *Літературознавчі обрії. Праці молодих учених*. 2010. Вип. 17. С. 41–47.
16. Мережинська Г. Деякі підсумки вивчення мемуарно-автобіографічної прози. *Радянське літературознавство*. 1986. № 10. С. 43–50.
17. Михайлишин І. Зафіксував усе в книзі. Щоб друзі, які загинули, жили на папері. *Арміяінформ*. 2019. URL: <https://armyinform.com.ua/2019/07/igor-myhajlyshyn-zafiksuvav-use-v-kny/> (дата звернення: 18.03.21).
18. Розлукський Н. Нотатник мобілізованого. Київ : Темпора, 2018. 235 с.
19. Танчин К. Щоденник як форма самовираження письменника : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Тернопіль, 2005. 20 с.
20. Тартаковский А. Русская мемуаристика XVIII – первой половины XIX в.: От рукописи к книге. Москва : Наука, 1991. 286 с.
21. Чулюкіна М. Дневник как жанр публицистики : предметно-функциональные особенности : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Казань, 2009. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197390494.pdf> (дата звернення: 19.03.21).

References:

1. Bank, N. (1978). *Nyt' vremeny*. [The thread of time]. Moskva: «Sovet-skyu pysatel'». 245 p. [in Russian].
2. Birkher, U. (1999). «O medlennom narastanii gneva» Maksa Frisha. [About Max Frisch's slow rise in anger]. *Vstupleniye i perevod s nemetskogo Y.Katsevov. Voprosy literatury*. No 1, pp. 217–228. [in Russian].
3. Bovsuniv's'ka, T. (2008). *Osnovy teoriiy literaturnykh zhanriv*. [Fundamentals of the theory of literary genres]: monohrafiya. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr «Kyiv's'kyu universytet». 519 p. [in Ukrainian].
4. Varykasha, M. (2013). *Hendernyy diskurs u literaturi non-fiction*. [Gender discourse in non-fiction literature]: monohrafiya. Donetsk: LANDON–KHKHI. 212 p. [in Ukrainian].
5. Halych, O. (2008). *U vymirakh non fiction: shchodennyky ukrayinskykh pysmennykiv XX stolittya*. [In the dimensions of non fiction: diaries of Ukrainian writers of the XX century]: monohrafiya. Luhans'k: Znannya. 200 p. [in Ukrainian].
6. Gapeka L., Lashkevich A. (2007). *Lichnyy dnevnik kak zhanr sub-literatury: problema struktury i funktsii «diary» v kontekste mezhkul'turnoy komunikatsii*. [Personal diary as a genre of sub-literature: the problem of the structure and function of «diary» in the context of intercultural communication]. *Sintez dokumental'nogo i khudozhestvennogo v literature i iskusstve: Sbornik statey i materialov Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii, 3–6 maya 2006 g.* Kazan': Izd-vo Kazanskogo un-ta, pp. 391–396. [in Russian].
7. Ginzburg, L. (1999). *O psikhologicheskoy proze*. [On psychological prose]. Podgot. teksta S.V. Putilov. Moskva: INTRADA. 415 p. [in Russian].
8. Zatonkiy, D. (1989). *Stsepleniye zhanrov: (mesto avtobiografii, memuarov, dnevnika v stanovlenii i zhizni sovremennogo romana). Zhanrovoye svoeyobrazie prozy Zapada*. [Coupling of genres: (the place of autobiography, memoirs, diary in the formation and life of a modern novel). Genre originality of Western prose]. Kyiv: Naukova dumka. 272 p. [in Russian].
9. Zinenko, R. (2017). *Ilovaysky shchodennyk*. [Ilovaysky diary]. Kharkiv: Vydavnytstvo «Folio». 280 p. [in Ukrainian].
10. Yegorov, O. (2003). *Russkiy literaturnyy dnevnik XIXveka. Istoriya i teoriya zhanra: Issledovaniye* [Russian literary diary of the 19th century. History and theory of the genre: Research]. Moskva: Flinta; Nauka. 280 p. [in Russian].
11. Kochetov, A. (2006). *Shchodennyk O.V. Druzhynina: typolohiya zhanru, poetyka, istoryko-literaturnyy kontekst*. [Diary O.V. Druzhynina: typology of genre, poetics, historical and literary context]: avtoref. dys. ... kand. filoloh. nauk: 10.01.02. Kherson. 20 p. [in Ukrainian].
12. Kulins'ka Y. (2020). *Suchasni voyenni shchodennyky: forma samovyrazhennya chy tekst pam'yati* [Modern military diaries: a form of self-expression or a text of memory]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiya*. Odesa. No. 46. [in Ukrainian].
13. Kushnir, B. (2020). *Taky viyna... Iz shchodennyka ofitsera sektoru «A»*. [Taki war... From the diary of an officer of sector «A»]. Kharkiv: Folio. 155 p. [in Ukrainian].
14. Makeyev, V. (2015). *100 dnyv polonu, abo pozyvnyy «911»*. [100 days of captivity, or the call sign «911»]. Cherkasy: Vydavets' Oleksandr Tretyakov. 127 p. [in Ukrainian].
15. Matvuyeva, O. (2010). *Zhanrova spetsyfika literaturnoho shchodennyka*. [Genre specifics of the literary diary]. *Literaturoznachchi obriyi. Pratsi molodykh uchenykh*. Nizhyn, No 17, pp. 41–47. [in Ukrainian].
16. Merezhyns'ka, H. (1986). *Deyaki pidsumky vuvchennya memuarno-avtobiografichnoyi prozy*. [Some results of the study of memoir-autobiographical prose]. *Radyns'ke literaturoznavstvo*. 1986. No 10, pp. 43–50. [in Ukrainian].
17. Mykhaylyshyn, I. (2019). *Zafiksuvav use v knyzi. Shchob друзі, які загинули, зhyly на папері*. *Armiyainform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2019/07/igor-myhajlyshyn-zafiksuvav-use-v-kny/> (access date: 18.03.21). [in Ukrainian].
18. Rozluts'ky, N. (2018). *Notatnyk mobilizovanoho*. [Notebook of the mobilized]. Kyiv: Tempora. 235 p. [in Ukrainian].
19. Tanchyn, K. (2005). *Shchodennyk yak forma samovyrazhennya pysmennyka*. [Diary as a form of self-expression of the writer]: avtoref. dys. ... kand. filoloh. nauk: 10.01.06. Ternopil. 20 p. [in Ukrainian].
20. Tartakovskiy, A. (1991). *Russkaya memuaristika XVIII – pervoy poloviny XIX v.* [Russian memoiristics of the 18th – first half of the 19th century]: Ot rukopisi k kn. Moskva: Nauka. 286 p. [in Ukrainian].
21. Chulyukina, M. (2009). *Dnevnik kak zhanr publitsistiki: predmetno-funktsional'nyye osobennosti*. [Diary as a genre of publication: subject-functional features]: avtoref. dis. ... kand. filoloh. nauk. Kazan'. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197390494.pdf> (access date: 18.03.21). [in Russian].